

TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE KAMU KURUMLARINA YAPILAN ÖDEMELERDE NAKİT İŞLEMİNİN KALDIRILMASI VE BANKA KARTLARININ FONKSİYONU

Mehmet Ali SÜNBÜL ¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 25.05.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 19.06.2023

Atıf/©: Sünbül, M. A. (2023). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Kamu Kurumlarına Yapılan Ödemelerde Nakit İşleminin Kaldırılması ve Banka Kartlarının Fonksiyonu, Journal of Public Economy and Public Financial Management, 3(1)

Özet

Kayıtdışı ekonomiyi asgari düzeye indirmek bir devletin temel görevleri arasında yer almalıdır. Devletin ekonomiye ve mali politikalarına hâkimiyeti bir ulusun bekasının uzun süre garanti altına alınmasını ifade etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin kayıtdışı oranının yüksek olması nedenleri ve yarattığı sorunlar üzerinde araştırılma yapıldı. Bu problemin Sosyal - Ekonomik yönü ve Sosyal Politika bağlamında değerlendirme yapılarak ,yapay zeka yöntemi ve nakit para akımının da yapılacak değişiklikler ile çözüm önerilmektedir. Bu çalışmada hipotezimiz: Türkiye'de nakit akımındaki değişiklikler ve nakdin kamu kurumlarından tediye veya tahsilat aracı olarak kaldırılması kayıtdışı oranını azaltır mı? Sorusuna Amerika'da yapılan alan çalışması, kaynak taraması ve teorik çalışmalar, kayıtdışının azalması yönünde hipotezi desteklemektedir. Günümüzde bilgisayar ve dijital teknolojinin hızla gelişmesi ve bunlarla birlikte robotların, yapay zekanın ve güdümlü biyo-teknik ve kimyasal ciplerin de gelişmesi ve uygulanmasıyla Endüstri 4.0 dan Endüstri 5.0 geçişin işaretleri olmaktadır. Ülkelerin teknolojik ve dijital bilgi üstünlüğüne sahip olma zorunluluğu, ekonomik ve siyasi gücün, bağımsızlığın bir gereği olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde banka kartları kullanım oranında önemli bir gelişme kaydedilmiş olmakla birlikte mali açıdan, banka kartlarının olumlu fonksiyonlarından yeterince faydalanılmadığı tespit edilmiştir. Nakit ödeme sisteminin değiştirilerek banka kartı, EFT, havale vb. sistemlerin ödeme işlemlerinde kullanılmasıyla kayıtdışı ekonomi ile mücadelede önemli mesafeler alınabilir. Bu yönde kamu kurumlarından nakit işlemlerin tamamen kaldırılması, tediye- tahsilat işlemlerinin belgeye dayalı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Böylece devletin egemen olduğu ekonomik ve mali yapılar, uzun dönemde bu sorununun çözümü bakımından büyük önem taşımaktadır. Zira güçlü ekonomik ve mali yapılara sahip olmayan devletlerin, varlıklarını ve ekonomik bağımsızlıklarını sürdürebilmelerinde sorunlar yaşamaktadırlar

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı Ekonomi, Nakit İşleminin Kaldırılması, Teknolojik Gelişmeler, Banka Kartları, Kamu Kurumları

TO PAYMENTS MADE TO PUBLIC INSTITUTIONS THAT AGAINST UNDERGROUND ECONOMY IN TURKEY REMOVING THE CASH TRANSACTION AND FUNCTION OF BANK CARDS

Abstract

The informal economy should be Minimizing among the basic duties of a state. The dominance of the state over the economy and financial policies means that the survival of a nation is guaranteed for a long time. In this study, the reasons for the high unregistered rate in Turkey and the problems it creates were investigated. By evaluating the Social-Economic aspect of this problem and in the context of Social Policy, changes to be made in the artificial intelligence method and cash flow are suggested. In this study, our hypothesis is: Will the changes in cash flow and the removal of cash from public institutions as a payment or collection tool in Turkey reduce the informal rate? The field study conducted in the USA, the literature review, and the theoretical study support the hypothesis positively. Rapidly development in The computer and digital technology today's , as well as the development and implementation of robots, artificial intelligence and guided biotechnical and chemical jeeps, the signs of the transition from Industry 4.0 to Industry 5.0 are being. The obligation of countries to have technological and digital information superiority is accepted as a requirement of economic and political force and independence. Although there has been a significant improvement in the rate of use of debit cards in our country, it has been determined that the positive functions of debit cards have not been sufficiently utilized in financial terms. By changing the cash payment system, bank card, EFT, money order etc. With the use of these systems in payment transactions, significant progress can be made in the fight against the informal economy. In this direction, cash transactions from public institutions should be completely removed, and payment - collection transactions should be carried out based on documents. Thus, the economic and financial structures dominated by the state are of great importance in terms of solving this problem in the long run. Because states that do not have strong economic and financial structures have problems maintaining their existence and economic independence.

Keywords: Underground Economy, Removal of cash transaction, Technological developments, Banks cards, Public institutions

¹ Adnan Menderes University Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-4221-1995, m.ali.sunbul@adu.edu.tr

GİRİŞ

Kayıtdışı ekonomi mali yöntemlerle tespit edilemeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplarına aktarılamayan ekonomik faaliyetleri içermektedir. Kayıtdışı ekonomi ülkelerin hassasiyetle üzerinde durdukları ekonomik ve mali bir sorundur. Bu sorun ekonominin boyutları, ülkelerin sosyo-ekonomik durumuna göre değişmektedir. Kayıtdışı ekonominin gelişmiş ülkelerde % 8 oranlarına, gelişmekte olan ülkelerde ise % 50 oranına kadar çıktığı görülmektedir. (KILIÇ -Özçelik, 2006: 343-350) Kayıtdışı ekonomi, Endüstri İlişkileri Sistemini (EİS) ve istihdam yapısını olumsuz etkilediği gibi GSMH’nin adaletli dağılımını da engellemektedir.

Günümüzde bilgisayarların ve dijital teknolojinin gelişmesinin bu sorunun çözümünde önemli katkıları olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde banka kartlarının ödemelerde etkin kullanılmasıyla kayıtdışı ekonomiyle mücadelede önemli mesafeler alındığı bilinmektedir. ABD’de banka kartlarıyla ödeme sistemlerinin ve teknoloji kullanma oranının Milli Gelire (MG) önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir (Geogieva:Novamber,14, 2019). Gelişmekte olan ülkelerde ise teknolojinin ortaya koyduğu kolaylıkların yeterince kullanılmadığı ve ödeme sistemindeki araçların gelişmediği görülmektedir.

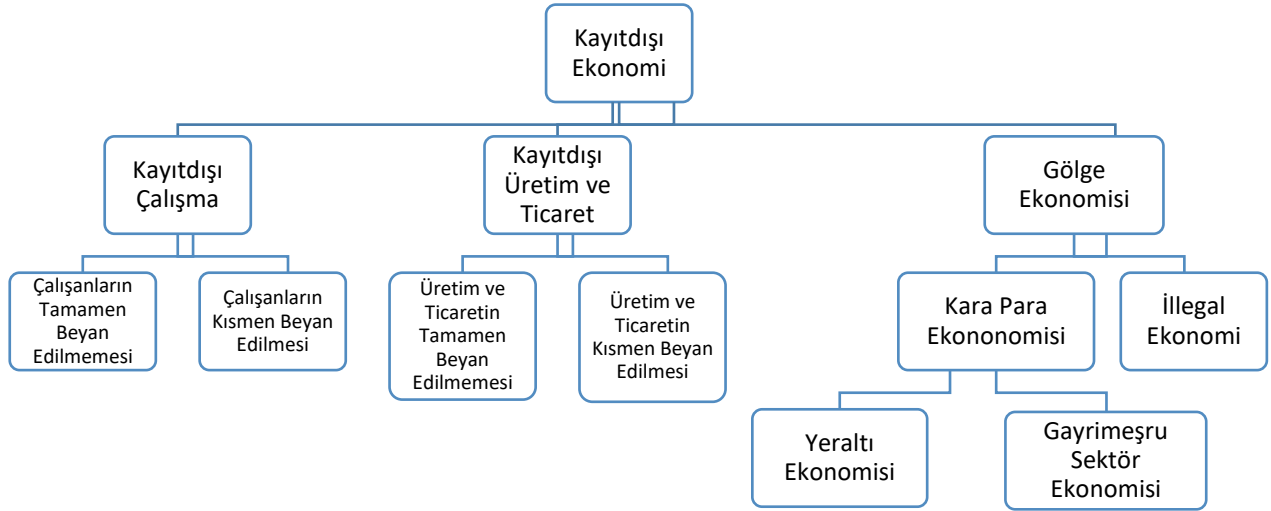
Türkiye’de banka ve kredi kartlarının kullanılma hacmi nispi olarak ABD ve AB seviyesinde olmasına karşın, mali açıdan bu kartların olumlu işlevlerinden yeterince faydalanılamamaktadır. Ödeme sistemlerinde banka kartı ve EFT (Elektronik Fon Transferi) vb. sistemlere ağırlık verilmesiyle kayıtdışı ekonomiyle mücadelede daha başarılı olunabilecektir. Bunun için öncelikle kamu kurumlarına yapılacak ödemelerde nakit işlemleri tamamen kaldırılmalıdır. Böylece Hazine ve Maliye Bakanlığının nakit akımını tam kontrol altına almasıyla kayıtdışı ekonominin boyutlarında büyük oranlarda düşme görülebilecektir.

1. KAYITDIŞI EKONOMİ KAVRAMI VE KAYITDIŞI EKONOMİNİN NEDEN OLDUĞU SOSYO-EKONOMİK SORUNLAR

Kayıtdışı ekonomi ülkelerin ekonomik ve mali yapılarını ve kalkınmalarını olumsuz etkilemekle birlikte milli gelirin (MG) dağılımını ve istihdam yapısını da bozmaktadır. Kayıtdışı ekonomi bir ülkenin kurumlar ve sektörler arası bağlantılarında tıkanmalara neden olmaktadır. Bir ülkenin kalkınmasında sektörlerin varlığı oldukça önemlidir. Herhangi bir sektörde gelişme sorununun yaşanması, diğer sektörlerle de dolaylı veya dolaysız olarak yansıtacaktır. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi, sanayi, ticaret sektörleri ve endüstri ilişkileri sistemini olumsuz etkilemesinin yanı sıra hizmet kurumları üzerinde de aynı etkileri göstermektedir.

1.1- Kayıtdışı Ekonomi Kavramı

Kayıtdışı ekonomi, GSMH hesaplarına mali yöntemlerle aktarılamayan tüm sektörlerdeki mal ve hizmet üretimini ifade etmektedir. Kayıtdışı ekonomi sadece iktisat biliminin değil maliye, hukuk, sosyal politika vb. bilim dallarının inceleme konusuna girmektedir. Bu bakımdan gerçekte geniş kapsamlı bir kayıtdışı kavramı ortaya çıkmaktadır. Kayıtdışı ekonominin kapsamlı bir karaktere sahip olması nedeniyle çok sayıda tanımı yapılmıştır. Ancak tanımların sınıflandırma temelinde yapılması gerekmektedir (Becker, 2004:11). Aşağıdaki tablo 1’de de görüldüğü gibi kayıtdışı ekonomi birçok bölümlere ayrıldığı görülmektedir.

Şekil 1 Kayıtdışı Ekonomi Tablosu

Bu şekilde görüldüğü gibi Kayıtdışı Çalışma, kayıtdışı Üretim ve Gölge Ekonomisi olarak üç ana başlığa ayrıldığı görülmektedir. Kayıtdışı Çalışma, Kayıtdışı ekonominin teknolojik gelişme sürecine bağlı olarak arttığı görülmektedir. Bulunduğu ülkeye ekonomi ve maliye politikası yönünden büyük zararlar verdiği gibi, EİS’ni de olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin esnek çalışanların diğer bir deyimle dijital platform çalışanlarının hak kayıplarına uğradıkları ve yasal düzenlemelerin de teknolojik gelişmelerin gerisinde kaldığı görülmektedir (Uçkan-Kağınçoğlu-Boyacı,2019:60). Kayıtdışı çalışma da çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumuna hiç kayıtlarının yapılmadığı, sigorta primlerinin hiç beyan edilmediği veya eksik beyan edildiği çalışma şeklidir. Küresel işletmelerin üretim yaptığı ülkelerde kendi işletmelerinin stratejik planlarını dayatması ve bulunduğu ülkenin İş Hukukunu ve Endüstri İlişkileri Sistemini uygulamaması hem kayıtdışı ekonomiyi tetiklemekte ve hem de haksız rekabet oluşturmaktadır

Kayıtdışı üretim ve Ticaret ise, bilinmeyen, tahmin edilemeyen ve GSMH’yı hesaplamada kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır. Bu faaliyette bulunan işletmelerin bir kısmı belge düzenine uymakta bir kısmı da tamamen kayıtdışı olarak faaliyet göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Kayıtdışı ekonomi, mal ve hizmet üretimine konu olmasına karşılık, ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleri ile bütünüyle tespit edilemeyen ve ulusal gelir hesaplarına yansımayan faaliyetlerin bütünüdür. Gölge Ekonomisi ise, ekonomiyi düzenleyen yasalara ve yönetmenliklere aykırı olarak gerçekleştirilen, yasal bir belgeye bağlanmamış, hem kayıt dışı ve hem de yasa dışı gelir ve kazançlar bu ekonomide oluşur.

Kayıtdışı ekonomiye her ülkede rastlamak mümkündür. Ancak gelişmekte olan, kamu düzeninde sorunlar yaşayan, siyasi otoritesi zayıf ülkelerde daha büyük boyutlarda rastlanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en yaygın olduğu sektörün tarım sektörü olduğu görülmektedir. Kendi hesabına çalışanlar, işverenler, küçük işletmeler, ücretsiz aile işçileri yanında düşük ücretle çalışan memurlar ve işçiler de yaşam standartlarını yükseltmek için sistem dışı çalışmalar içinde girmekte ve mali sistemi olumsuz etkilemektedirler (Togan, 2002:62).

Ekonomik gelişme, kalkınma yolunda bir ülkenin tarım, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde arzu edilen gelişmeler olduğu gibi maliye, hukuk, siyaset, eğitim ve endüstri ilişkileri vb. alanlarında da benzer şekilde gelişmelerin olması beklenir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal sektörlerde dengeli bir gelişme seviyesi görülmektedir. Örneğin ABD’de kayıt dışı ekonominin yaklaşık % 5 civarında olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak ülkede ekonomik ve sosyal sektörlerde dengeli bir gelişmişlik yapısı ortaya çıkmıştır.

1.2- Kayıtdışı Ekonomiye neden olan Sosyo- Ekonomik Sorunlar

Kayıtdışı ekonomi, ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak farklılık göstermektedir (Oktay, 2013:4). Ülkelerin vergilendirme sistemi, işletmelerin ölçek yapısı, büyük ölçekli işletme (BÖİ) sayısı gibi unsurlar kayıt dışı ekonominin ölçümünde önemlidir. Bir ülkenin sektörel yapısı içinde BÖİ sayısı ne kadar çok ise, kayıtdışı ekonominin boyutları da o ölçüde küçülebilecektir. Yine bu bağlamda vergi oranları ve vergi dilimleri, dolaylı ve dolaysız vergilerin vergi sistemindeki yeri, halkın vergi sistemi konusunda kültürel ve ahlaki bilinç seviyesi kayıtdışı ekonomiyi tetikleyen unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu unsurlar kayıtdışı ekonomiyi negatif etkilediği gibi gelir dağılımında da adaletsizliğe yol açmaktadır. Örneğin, ülkemizde TÜİK verilerine göre 2019 yılında kişi başına milli gelir (MG) 51.834.TL’dir. Bu hesaplama kayıtlı ekonomik faaliyetlerden elde edilen milli gelir üzerinden yapılmıştır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirler dikkate alındığında kişi başına milli gelirin artacağı açıktır. Ne var ki, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü kesin olarak ölçmek mümkün olmamaktadır (Ülgen-Öztürk, 2007: 44). Kayıtdışı ekonomi ile MG arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu varsayımından hareketle, Türkiye’de son yıllarda hesaplanan kayıtdışı ekonominin % 27.68 (Elgin- Öztuna,2012:47) büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda 2019 yılında kişi başına düşen 51.834.TL’lik millî gelire % 27.68 seviyesinde bir ilave yapması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kayıtdışı ekonomi MG’nin adil ve hakkaniyetli dağılımını engellemekte, toplumsal barışı sekteye uğratmaktadır. Gerçek verilere dayalı olarak hesaplanmayan milli gelir ölçümleri hükümetin ekonomik, mali, sosyal vb. politikalarının başarısını da güçleştirecektir. Sonuçta ülkemizde nüfusun önemli bir bölümü geçim sıkıntısı yaşarken, belirli bir kesimin de sosyo-ekonomik yaşam seviyesinin oldukça üst seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durum MG’in adil biçimde dağılmadığını göstermektedir. Ticari kurumlar arası haksız rekabetin oluşması, gelir dağılımında dengelerin bozulması ve mükelleflerin gönüllü olarak vergi vermekten kaçınması kayıt dışı ekonominin olumsuz psikolojik etkisinin bir neticesidir.

Ülkemizde Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2010-2021), Gelir İdaresi Başkanlığı sorumluluğunda birçok bakanlık ve kamu kuruluşlarıyla koordinasyon içinde yürütülmektedir (GİB,2019:3). Eylem planı çalışmalarında kayıtdışı ekonominin teknik, iktisadi ve mali bir sorun olduğu kadar ahlaki ve eğitimle ilgili bir sorun olduğu da vurgulanmaktadır. Bununla beraber, Gelir İdaresi Başkanlığının eylem planı çalışmalarında birçok bakanlığın ve kurumun yer almasına karşın Milli Eğitim Bakanlığının 2022 yılına kadar yer almaması ancak 2023 yılından itibaren eylem planı kuruluna dahil edilmesi manidar bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi sorunu, ekonomiyle ilgili olduğu kadar, psiko-sosyal, ahlaki ve eğitimle ilgili bir sorundur. Bu sorunla mücadelede eğitim çalışmaları ihmal edilmemelidir. Çünkü vergi vermek, temel ahlak kuralıdır. Bir toplumda vergi eğitimi ve ahlak şuurunun oluşması için Milli Eğitim Bakanlığının da bu konuda müfredat çalışmalarını yapması ve kayıtdışını önleme eylem planında yer alması gerekmektedir. Vergi ahlakını ve bilincini ancak eğitimle geliştirmek mümkündür. Aksi halde “vergi vermek kutsaldır.” afişlerini birçok yere asmanın olumlu etkisi hissedilmeyecektir. Bu nedenle devlete

vergi vermenin önemini geniş kitlelere yaymanın yolu eğitimidir. Eğitim çalışmalarında geleneksel örf ve adetlerden de faydalanılmalıdır.

1.3- Kayıtdışı Ekonominin Endüstri İlişkileri Sistemine Olumsuz Etkisi

Kayıtdışı çalışma ekonomik gelişme ve endüstriyel kalkınmaya olumsuz etkileri ile birlikte, endüstriyel ilişkileri sisteminden, istihdam düzenine kadar her alanda ekonomik gelişme trendini negatif etkilemektedir. Yasalara saygılı vatandaşların, kamu düzenine ve devletin maliye düzenine olan güvenlerini de bu durum zedelemektedir. Kayıtdışı çalışan veya işçi çalıştıran firmalar kâr marjları yüksek olduğundan, kayıtlı çalışan firmalara karşı rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Kayıtdışı çalışma düzeni işçileri sosyal güvenlik sisteminin dışında tutarak hem haksız rekabete ve hem de endüstriyel ilişkiler sisteminin zayıflamasına neden olmaktadır. Kayıtdışı ekonomideki işçilerin büyük çoğunluğunun iş sağlığı ve güvenliği risklerine daha fazla maruz kalmaları, sağlıklı korunamamaları nedeniyle, hastalık ve kaza veya ölümden mustarip olma olasılıkları da artmış bulunmaktadır. Örneğin Amerika'da kayıtdışı ve esnek çalışma düzeninde işçilerin, sağlık ve tıbbi bakım garantisi olmamakla birlikte istihdam ve gelir güvenceleri de bulunmamaktadır (ILO Brief, May 2020). Kayıtdışı çalışan işçilerin AB ve ABD'de Covid-19 sürecinde de mağdur ve mustarip bir durum yaşadıkları görülmüştür. Bu konuda ABD kapitalist ekonomi politikası gereği, sosyal güvenlik sisteminde de liberal piyasa sistemini uygulamaktadır. (Sünbül,2010-2012: alan çalışması). Diğer bir anlatımla Sosyal Güvenlik Primleri sigortalıların kendi takdir ve inisiyatifine bırakılmış, kişiler dilediği miktarda prim ödemesi yapmaktadırlar. Bu duruma karşılık, alınan sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri de ödenen prim nispetinde olmaktadır. ABD'de sosyal güvenliği hak kazanmanın temel şartı, "çalıştıkça ve prim ödedikçe sosyal güvenlik kazanılır"dır. (Social Security Administration, 2022; "Securing Today and Tomorrow understanding the Benefits":6). ABD'nin kayıtdışı ekonomide başarılı olduğu kadar sosyal güvenlik konusunda AB standartlarında olduğu ifade edilemez.

Kayıtdışı ekonomide mal ve hizmet üretiminde yasal denetimin yetersizliğinden faydalanarak, denetimden uzak kalınarak sistem dışı çalışma tercih edilmektedir. Kayıtdışı çalışma ise, çalışma ortamı veya sektörel yapının özelliklerinden oluşan sorunlar nedeniyle kayıtdışı sistemin oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu sistemde büyük bir kesim özgür iradeleriyle bu sistemi tercih etmiş değillerdir. Kayıtdışı çalışma, kayıtdışı ekonominin bir alt dalı durumundadır. Kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomik sisteme dahil edilmek suretiyle makro ekonomik dengelerin korunacağı ve E.İ.S.'nin gelişmesi yönünde olumlu katkıları olacağı bilinmektedir (Sünbül,2019, Prag Imcofe Kongre Sunum).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün kayıtdışı çalışan kadınları, kayıt altına almak için tavsiye kararları bulunmaktadır. Bu kadın işçilere işveren tarafından yardım maksadıyla doğum öncesi ve doğum sonrası, asgari ücretin 2/3'ü veya tamamı kadar bir ücretin ödenmesi önerilmektedir (Tavsiye No: 191., ILO, 2016). Dolayısıyla kayıtdışı çalışan kadınların resmi kayıt altına alınması hususunda uluslararası seviyede çalışmalar yürütülmektedir.

Kadın işgücü yoğunluğunun artmasının, çocuk işçiler, işsizlik gibi unsurların kayıtdışı ekonomi hacminin büyümesine neden olduğu bilinmektedir. Kısacası kayıtdışı iktisadi ve sosyal bir organizasyondur. Fakat bu sistemin şeffaf olması gerekmektedir (Altuğ, 2002:41). Arjantin'de yapılan bir çalışmada kayıtdışı ekonominin sosyal güvenlik sistemini bozduğu, yoksullara ve yaşlılara transfer yardımlarının zorunlu bir hal aldığı ifade edilmektedir (Bertranou-Maurizio ,2009:70) Kısacası

kayıtdışı ekonomi bir ülkenin hem ekonomik yapısını hem de sosyal güvenlik sistemini tahrip etmektedir.

Kayıtdışı çalışmanın ortaya çıkardığı bir başka sorun ise, sendikalar yönündendir. Küreselleşme ile birlikte gelişen esnek çalışma sistemlerinin kayıtdışı ekonomi oranını arttırdığı görülmektedir. Bu duruma karşın sendikalaşma oranında ise önemli bir oranda düşme görülmektedir. Böylece toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısı ve grevlerin etkinliği azalmaktadır (Tokol, 2017: 227). Böylece kayıtdışı çalışma, sosyal güvenlik, işçi sağlığı ve iş güvenliği, istihdam sorunlarını artırmakla birlikte işçi ve işveren arasında sosyal barışın sağlanmasında önemli katkıları olan sendikacılık sistemini de olumsuz etkilemektedir. Bu gelişmelere göre sendikalar da yeni stratejiler geliştirmektedir.

2. KAYITDIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE BANKA KARTLI ÖDEME YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASI

Kayıtdışı ekonomi bütün dünyada ulusların önemli bir sorunu olsa da teknolojik gelişmeler bu sorunun üstesinden gelecek durumdadır. Hazine ve Maliye Bakanlığının dijital sisteme geçmesi diğer bir ifade ile elektronik fatura ve defter kayıtlarının takibi ve ayrıca bankaların kart ve çek sistemlerinin defter kayıt sistemlerine entegre edilmesiyle sorunun büyük ölçüde çözüleceği öngörülmektedir. Ayrıca kamu kurumlarında nakit işlemlerinin tamamen kaldırılarak bunun yerine banka kartı, çek, dijital ödeme belgesi ve diğer belgeli ödeme sistemlerinin yürürlüğe konması ile kayıtdışı ekonomi devrinin sona ereceği umut edilmektedir.

2.1- Ödeme Yöntemlerinin Teknoloji ile İlişkisi

Bilgi ve teknolojinin hızla geliştiği günümüzde toplumların ödeme araçları da değişmektedir. Tarihin derinliklerine gidildiğinde para, bir ülkenin bağımsızlığın sembolü ve hükümlerinin bir gücü niteliğini taşıyordu. Padişahlar bir ülkeyi fethettiğinde de, siyasi gücünün göstergesi olarak para bastırıyordu. O yıllardan günümüze kadar para, siyasetin, ekonominin bir gücü ve ticari alışverişlerde önemli bir ödeme aracıydı. Bugün ise teknoloji ön plana çıkmıştır. Ödemeler teknolojinin getirdiği kolaylıklarla yapılabilmektedir. Dünya Bankası kayıtdışı ile mücadelede teknolojik imkanlardan ve ödeme kolaylıklarından daha çok faydalanılması üzerinde durmaktadır (Georgieva :Novamber,14.2019).

Günümüzde bilgisayar ve dijital teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, bunlarla birlikte robotların, yapay zekanın, güdümlü biyo-teknik ve kimyasal ciplerin gelişmesi Endüstri 4.0’dan Endüstri 5.0 geçişin işaretleri gelmektedir. Bütün bu gelişmelerle beraber sağlık sektörü, bankacılık ve diğer sektörlerde bu değişime paralel olarak değişim göstermekte ve sonuçta ödeme araçlarında da aynı doğrultuda gelişme kaydedilmiş bulunmaktadır.

Endüstri 5.0 dönemine geçişte, ileri teknolojiye hakim ve teknolojik donanımlı robotik- yapay zeka sistemlere uyumlu, her türlü virüs saldırısına karşı kurumlarını koruyan diğer bir ifadeyle biyo-elektronik ve lazer güdümlü savaşa hazır olarak kurumlarını yöneten devletler siyasi ve ekonomik güçlerini koruyacaktır. Ödemelerde kullanılan dijital fonlar, banka kartları-çekleri ve kredi kartları kullanım oranındaki büyüme ileri teknolojinin bir sunucudur. Günümüzde ödemelerde teknolojik imkanları kullanmak, bir ülkenin siyasi ve ekonomik gücünün göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Kartlı ödeme sistemleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir.

Gelişmiş ülkelerde kartlı ödeme sistemleri çok daha yaygın bir şekilde görülmesine karşın gelişmekte olan ülkelerde aynı ölçüde bir yaygınlık bulunmamaktadır (Konsey, 2011:29-39) Kartlı ödeme yöntemi ile kayıt dışı ekonomi arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle, bir ülkede kartlı ödeme sistemi ne kadar çok hacimsel büyüğe sahipse kayıtdışı ekonominin de aynı ölçülerde küçük bir hacimsel büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir (Konsey, V,2011:11).

2.2- Banka Kartlı Ödeme Yöntemleri

Günümüzdeki ödeme yöntemlerinin ekonomik hayatın temel bileşeni olan mal ve hizmet satın alımı karşılığında bir araç niteliği taşıdığı kadar makroekonomik sistemler bağlamında bir dizi amaçları da gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu amaçların içeriğinde bankalar arası fon virmanlarının sağlanması ve bu hizmetleri yaparken yeni hizmetlerin doğmasına neden olması bulunmaktadır. Böylece ödeme risklerinin de asgari düzeye indirilmesi gibi klasik amaçların da gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca Finansal piyasaların (FinTech) verimliliğini arttırmak amacıyla ödemeler, kredi puanlama, dijital para birimi ve algoritma varlık yönetimi gibi alt yapı unsurları ileri düzey yazılım teknolojisi ve bulut hizmet sistemlerini kullanarak gerçekleştirmektedirler (Çelik,2019: 429). Bu yöntemde de dijital ödeme sistemine olumlu katkıları bulunmaktadır.

Mali açıdan ekonomiye kazandırılan her bir olumlu değer, diğer bir ifadeyle, kâr/zarar ölçüm değerlerinin kayıt altına alınması bu hesapların takibinin kolaylaşması anlamı taşımaktadır. Bu doğrultuda kredi kartı kullanım cirosu ile GSMH artışı doğru orantılı bir seyir takip etmektedir. Bu bağlamda kartlı ödeme sistemlerinin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya olumlu katkıları bulunduğu tespit edilmiştir. AB üyesi ülkelerde ve ABD’ de yapılan araştırmalarda bir ülkede kartlı ödeme sistemlerinin % 10 oranında artış göstermesinin kişi başı tüketim harcamalarını % 05 oranında arttırdığı görülmüştür. ABD’de elektronik ödemelerdeki büyüme son 20 yıl içinde aktif tüketim harcamalarının 6.5 trilyon dolarını etkilemiştir. Bunun sonucunda ise 1.3 milyon dolarlık bir iş sahasının açıldığı ve ekonomik gelişmeye katkı sağlandığı ifade edilmektedir. Dünya Bankasının yaptığı çalışma sonuçlarına göre gelişmekte olan ülkelerin GSMH’sının % 40’nın; gelişmiş ülkelerin ise % 17’sinin kayıt dışı ekonomiden geldiği tespit edilmiştir. Türkiye de ise kayıtdışı ekonominin, GSMH oranı % 26.5 olduğu tahmin edilmektedir (10.kalkınma planı, Kalkınma Bakanlığı, (2014-2018) Gib). Kayıtdışı oranı,27.68 olarak 2012 yılı ve 10 yıl öncesini Elgin ve Öztuna tespit etmiş bulunmaktadır (Elgin_Öztuna).

Diğer ilginç bir durum ise, banka kartı kullanımında Türkiye 10 yıl öncesinde 5 Avrupa Birliği üyesi ülkeden (Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere) geride iken, son 5 yıldır bu ülkelerin hepsinin önüne geçerek banka kartı kullanımını sayısında 1.sırada yer almış olmasıdır. Ülkemizde Temmuz 2022 ayı itibarıyla, ön ödemeli kart adedi 65.407.490, kredi kartı 92.103.555, banka kartı ise 158.642.443 adettir. Toplamda 316.153.488 adet Türk halkında kart bulunmaktadır. 2020 yılında kartlı ödeme yaklaşık 1 Trilyon TL civarına iken 2021 yılında % 70 artarak 1,71 trilyon TL’ye ulaşmıştır (bkm,2022).

Kartlı ödeme sistemi verileri maliye politikası açısından olumlu bir gelişmedir. Bu olumlu gelişmeye rağmen kayıtdışı ekonomi hâlâ makul seviyelere indirilmiş değildir. Bu durumda Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele Strateji Eylem Planının, çalışma misyonunun yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu eylem planının temel hedefi önce esas sorunu bulma ve daha sonra bu soruna etkili çözüm yöntemleri geliştirme olmalıdır. Bu yöntemler içinde Toplam Kalite Yönetimi (TKY) sistemi kullanılması öne çıkarılmalıdır. TKY’de önce sorun tespit edilir ve sorun çözülürken sistem de kendini geliştirmektedir

(Sünbül, 2004: 67-68) TKY sisteminde kalite uzmanları, yüksek matematik bilgisi gerektiren ileri seviye istatistik problem çözme araçları kullanılmalıdır (Çetin-Arslan, 2017:59). TKY sistemi kullanıldığı takdirde kartlı ödeme sisteminin etkinliği ölçülebilecek, ileri düzey stratejik planlar yapılabilecektir. Rasyonel sorun çözme yöntemlerinde, gerçek sorun bulunmadan problem çözülemez.

Sonuç olarak ülkemizde TKY yöntemleri kullanılarak özellikle kamu sektörüne yapılacak ödemelerde değişikliğe gidilmesi, ödemelerde nakdin-banknotun tamamıyla kaldırılması kartlı, çekli, dijital veya belgeli (Elektro Fon Transfer-EFT-, havale, fon) bir ödeme sistemine geçilmesi ve bu ödeme sisteminin kalıcı olması zorunluluğu vardır.

2.3- Devlet Kurumlarından Nakit Ödemelerinin Kaldırılması

Türkiye’de Kamu Sektörü bir bütün olarak ekonomik faaliyetlerde önemli bir büyüklüğe sahiptir. Kamu sektöründe, Toplam İstihdamın Nüfus içindeki oranı %35dir (Karaman, 2020: 161). Türkiye’nin en büyük sektörüdür. Türkiye’nin toplumsal gelişim ve değişim sürecinde sanayi ve bilgi toplumu olma özelliğini gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kurumlaşmış yapıları ile birlikte oluşturması gerekmektedir. Bu durumda ekonomik büyümenin ve halkın mutluluk seviyesinin artırılmasının temel koşulu MG’i arttırmak ve bu gelirin toplum içinde hakça paylaşımını sağlamaktır.

Kayıtdışı ekonominin yaklaşık % 27,68 (Elgin- Öztuna) olduğu ülkemizde kayıtdışı ekonominin daha da küçültülememesinin nedeni, Türk kamu kurumsal yapısının günümüzün ekonomik ve teknolojik gelişmelerine yeterli uyum sağlayamamasıdır. Devletin ekonomik, sosyal ve hukuki yapılanmasındaki sorunlar devlet yönetiminde ciddi boşluklar doğurmakta ve dolayısıyla bu durum kayıtdışı ekonominin varlığını artırmakla birlikte yönetimden kaynaklanan boşluklar da illegal örgütler tarafından doldurulmaktadır (Mavral, 2001:204). Bu yönetim boşluğu siyasi sorunlar yaratmakta ve siyasi yozlaşmaya neden olmaktadır. Ülkemizde siyasal yozlaşmanın denetimi veya rüşvet vb. ile görevlendirilmiş özel bir kuruluş da mevcut değildir. Pakistan’da 1980 ile 2017 tarihlerinde kayıtdışı ekonomi konusunda yapılan araştırmaların sonucunda, istikrarsızlığın, GSMH dağılımındaki adaletsizliğin illegal örgütleri ve terörü beslediği bulgularına rastlanmıştır (Khuong vd, Jan.09,2020).

Ödeme sistemlerinde belgeli/kartlı sisteme etkili biçimde geçememe veya geçilmiş olsa bile kart bilgilerinin kurumlar arası sistematik sentezinin entegrasyon işleminin sağlanamaması gibi sorunlar kayıtdışı ekonomiyi tetikleyen unsurlar arasındadır. (Özdoğan,2019: 93)

Görüldüğü gibi, kayıtdışı ekonomi oranını aşağıya çekmenin temel koşulu, kamu sektöründen banknot/nakit kullanımının tamamen kaldırılmalıdır. Kamu kurumları hiçbir kurumdan veya şahıstan nakit almayacak ve nakitte vermeyecek; tahsilat ve tedavi işlemlerinin, banka kartları, çek, havale ve EFT vb. gibi belgelere dayalı işlemlerle gerçekleştirilmesinin zorunlu hale gelmesiyle kayıtdışı ekonomiyle mücadelede daha etkin olunabilecektir. ABD’de yapılan bir çalışmada kamu kurumlarının hiçbirinin nakit ödeme kabul etmediği görülmüştür (Sünbül,2010-2012, alan çalışması). Böylece kamu sektöründen banknot/nakit kullanımının tamamen kaldırılmasıyla kamu kurum ve kuruluşlarının teknolojik gelişmelere ve dijital dünyaya uyumu daha hızlı gerçekleşecektir. Bu durumda dijital para sistemine dönüşüm gerçekleşmesi kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Dijital para sisteminde alt yapısının kuruluşunda Bitcoin sisteminin alt yapısının kuruluş sisteminde olduğu gibi veri şifrelerinin

banknotlar içeresine yerleştirmek mümkündür. Böylece banknot paraların aynı zamanda dijital paraya da dönüşmesiyle takip edilmesi gerçekleşecektir. Dijital paranın nerede ve zaman kim tarafından, niçin kullanıldığının tespiti de kolay olacaktır. Böylece hem adi ve mali suçların önlenmesi ve hem de kayıtdışı ekonominin azalmasında önemli katkı sağlayacaktır.

Bilgi ekonomisine geçişin hızla gerçekleşmesi (Öğüt, 2016:46), serbest piyasa ekonomisi ile rekabet gücümüzün artırılması, küresel dünyaya entegre olunması (Roland, 1999:250), küresel dünya ile rekabet edecek duruma gelmemiz mümkün olacaktır. (Sünbül, 2004:134) Kamu kurumları değişen dünya şartlarına ayak uydurabilmek ve küresel rekabet ortamı içinde başarılı olabilmek için değişmek ve bilgi akışını geliştirmek zorundadır. Çünkü bilgisayar teknolojisi ile online teknolojisinin güçlerini birleştirmesi sonucu ortaya çıkan bilgiye dayalı organizasyonlar ekonomiyi şekillendiren temel güçler arasında yerini alarak kayıtdışı ekonomiyi hızla aşağıya çekmeyi sağlayacaktır.

Bilgiye ve dijital sisteme dayalı kamu kurumlarının yönetimi ve ödeme sistemlerinde kredi kartı, banka kartı, banka havale, EFT vb. belgeye dayalı ödeme yöntemlerinin kullanılması, vergi mükellefi olsun veya olmasın bütün toplumun kayıt altına alınmasını sağlayacaktır. Çünkü herhangi bir birey gelirini gizleyebilir ama giderlerini gizlemesi veya saklaması ya da giderden kaçınması mümkün değildir. Böylece kişilerin ekonomik takibi kolaylaşacak, gayri meşru kazançlar, kara para, uyuşturucu gibi adi ve örgütsel suçlar önleneyeceği umut edilmektedir. Ayrıca terör örgütlerinin finansman kaynaklarına nakit akımı da engellenecektir (Avcı, 2015: 217-237). Devletin egemen olamadığı ekonomik yapıların uzun dönemde devletin bekasına yönelik tehdit oluşturması söz konusudur. 2016 yılında darbeye teşebbüs ederek yönetimi ele geçirmeye çalışan Feto Terör Örgütünün ekonomik yapılanmasının ve gelişmesinin temel kaynağının kayıtdışı ekonomi olduğu tespit edilmiştir (Veren, 2016, :70).

Klasik ekonomik piyasalarda nakdin yoğun kullanılmasının, GSMH hacminin küçülmesine, MG'in adil bir şekilde dağılmasına engel olması, ekonomik gelişmeyi durdurması, ekonomik ve mali suç örgütlerinin beslenmesini kolaylaştırması gibi olumsuz sonuçların doğmasına yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle kamu kurumlarının Klasik Ekonomik Modelden acilen Bilgi Temelli Ekonomik Modele geçmesi önem arz etmektedir.

Ülkemizin Bilgi Temelli Ekonomik Modele geçmesi ve kamu kurumlarından nakit işlemlerinin kaldırılması durumunda, nakit işlemlerin hacimsel küçülmesine karşılık, kredi kartı, banka kartı, havale, dijital ödeme sistemi, EFT vb. araçların kullanımıyla aşağıdaki sonuçlar görülebilecektir:

- Mali disiplinin sağlanması ve ekonomik verimliliğin yükselmesi,
- Kamu maliyetlerinin azalması, işgücü ve kırtasiye giderlerinde tasarrufun sağlanması ve etkin belgeye dayalı işlemin gerçekleşmesi,
- Kart sahiplerinin bankalarda mevduat hesabı açtırmak zorunda olması nedeniyle açılan her hesabın çarpan mekanizmasını harekete geçirerek kredi hacminin genişlemesine yol açması,
- Kamu çalışanlarının maaşlarının bankaya yatırılması ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 32. maddesi gereği işgörenlerin ücretlerinin bankaya yatırılması (Alper-Kılıkış, 2017:64) işlemlerin takibini kolaylaştırmakta, işçilerle ilgili puantaj ve ücret pusulası gibi belgelerin kalkmasıyla kırtasiye maliyetlerinin düşmesi sağlanmakta, ücret ödenmelerinin ispatı kolaylaşmaktadır.

- Enflasyon dönemlerinde nakit kullanma yaygınlığı ve nakdin ivme kazanması enflasyonu tetiklemektedir.
- Kamu kurumlarına ödeme yapmak isteyenlerin kartı olmaması durumunda bu kişilerin bankaya nakit verip karşılığında nama yazılı günlük çek, banka kartı olarak ödemelerini gerçekleştirmeleriyle kayıt altına alınmaları ve böylece şahısların mükellef olsun veya olmasın kayıt sicil işleminin yapılması sağlanacaktır.

Sonuç olarak bir ülkenin iktisadi egemenliğinin simgesi olan paranın dönemlere ve çağlara göre ekonomik şartlar gereği kullanım şeklinin değişmesi zorunlu hale gelmektedir. Bu değişim ülkenin ekonomik bağımsızlığını da güçlendirecektir. Diğer bir ifade ile Klasik Ekonomik Modelden, Bilgi Temelli Ekonomik Modele geçiş ülkelerin ekonomik yapısını güçlendirerek bütçe dengelerinin sağlaştırılmasına çok büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye’de devletin hizmet kurumları ve iktisadi kuruluşlarda hakimiyetinin güçlü olması nedeniyle nakit kullanımından kartlı kullanım sistemine geçişin hızlı olacağı beklenmektedir. Gelecek 10 yıl içinde de banka kartlarının yerine dijital hesap kayıtları kullanılacaktır. Diğer bir ifadeyle cipler kalkacak bankalar mudilerine kart yerine şifreler verecektir.

SONUÇ

Kayıtdışı ekonomi, mali yöntemlerle tespit edilemeyen ve GSMH hesaplarına aktarılamayan mal ve hizmet üretimi faaliyetlerini kapsamakla birlikte EİS’ni de olumsuz şekilde etkilemektedir. Kayıtdışı ekonominin, teknolojik gelişme ve esnek çalışma sürecine bağlı olarak arttığı da görülmektedir.

Ülkelerin gelişmesinde, kalkınmasında hem özel sektör kuruluşlarının hem de kamu kurumlarının birlikte gelişmesi önemlidir. Aksi takdirde kayıtdışı ekonomi olumsuz biçimde bütün kurumları etkileyecektir. Kayıtdışı ekonomi ödeme sistemlerinde yapılacak değişikliklerle asgari düzeye indirilebilir. Bu değişimle banka kredi kartları, dijital fonlar, nama yazılı çekler, gelecekte ciplerin yerini alacak olan dijital şifreler, kısacası belgeli ödeme sistemlerinin kullanım hacmi arttıkça, nakit kullanım oranı da aynı oranda düşecektir. Bu uygulamaya destek olarak da bütün kamu sektöründen nakit kullanımının tamamen kaldırılması gerekecektir. Bu teknik ve mali uygulamaların sosyal-kültürel faaliyetler ve eğitimle de desteklenmesi lazımdır. Uzun yıllar kayıtdışı ile mücadelede başarılı olunamamasının sebebi, teknolojiden yeterince faydalanılamaması yanında kültürel eksikler ve vergi bilincinin toplumda yerleşmemiş olmasıdır.

Sonuç olarak ülkemizde kayıtdışı ekonomi ile mücadelede kamu kurumlarına yapılacak ödemelerde ödeme sisteminde nakdin- banknotun tamamıyla kaldırılması kartlı, çekli veya belgeli EFT, havale, fon, dijital vb. bir ödeme sistemine geçilmesi; bu yönde gerekli değişikliklerin yapılması, bu çalışmalarda TKY’den etkin şekilde faydalanılması gerekmektedir. Böylece bilgi ekonomisine ve dijital sisteme dayalı kamu kurumlarının yönetimi ve ödeme sistemlerindeki değişikliklerle tüm mükelleflerin ve tüketicilerin ödeme hareketlerinin kontrol altına alınması sağlanacak, kayıtdışı ekonomi istenilen seviyeye inecek, ülkemiz sağlam bir ekonomik, mali ve sosyal yapı içinde gelişmesini istikrarlı bir şekilde sürdürecektir.

KAYNAKÇA

- ALPER, Y.- KILKIŞ, İ., (2017),“İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku”, Dora yayınları, Bursa
- ALTUĞ, O., (2002), “Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri”, Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu, 5-7 Nisan, Seminer Sunumu, Nevşehir
- AVCI, H., (2015), “Cemaatin İflası”, Tekin yayınları, İstanbul
- BECKER, K. F., (2004), “The Informal Economy - Fact Finding Study”, Published by Sida, Art. no.: SIDA3630en, This publication can be downloaded/ordered from www.sida.se/publications, (erişim tarihi: 10.06.2020)
- BERTRANOU, F. - MAURIZIO, R., (2009), “Semi-conditional Cash Transfers in the form of Family Allowances for Children and Adolescents in the Informal Economy in Argentina”, International Labour Office, Buenos Aires, Argentina; Universidad Nacional de General Sarmiento, Buenos Aires, Argentina, International Social Security Review, Vol. 65, 1/2012 © 2012 , (erişim tarihi: 10.05.2020)
- BKM, (2022) “Türkiye’de Kredi Kartları Toplamı”, İstatistik Raporu, [https// www.bkm.gov.tr](https://www.bkm.gov.tr), (erişim tarihi 15.08.2022)
- ÇELİK, S.,(2019) “Dünya Ekonomisine Etkileri Bağlamında Endüstri 4.0”, Editör: Doç.Dr. Aslı Yeni Pazarlı: 21. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Seckin/ekonomi No: 65, Sözkese Matbaası, Ankara
- ÇETİN, C.- ARSLAN L, (2017), “Toplam Kalite Yönetimi”, 6.Baskı, Beta yayınları, İstanbul
- Elgin, C- Öztunalı, O, (2012/05), “Shadow Economies around the World: Model Based Estimates”, Boğaziçi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul, (erişim tarihi: 10.09.2022)
- GEORGIEVA, Kristalina Georgieva - Managing Director, IMF, (November 14, 2019), “The Informal Economy and Inclusive Growth”, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/11/14/sp111419-the-informal-economy-and-inclusive-growth>, (www.imf.org) , (erişim tarihi: 12.06.2020)
- ILO, (November 2016), “Maternity cash benefits for workers in the informal economy”, Social Protection for All Issue Brief, International Labour Office, 4, route des Morillons, 1211 Genève 22, Switzerland, www.social-protection.org; www.ilo.org/maternityprotection, (Erişim tarihi: 20.06.2020)
- ILO Berief, (May 2020), “COVID-19 crisis and the informal economy Immediate responses and policy challenges”, International Labour Organization, Route des Morillons 41211 Geneva 22 Switzerland, www.ilo.org/informaleconomy, (Erişim tarihi: 21.06.2020)
- Kalkınma Bakanlığı, 10. Kalkınma Planı, 2014-2018, Gib,Ankara, www.gib.gov.tr (erişim: 27.08.2022)
- Karaman, V. (2020). “Türkiye’de kamu kesiminin büyüklüğünün, kamu istihdamı aracılığı ile ölçülmesi”, Turkish Studies - Social, 15(7), 153-169. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.47141>, (erişim: 31.03.2023)
- Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı:(2019), “ 2019-2021, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Ankara
- KHUONG, G.V. K.- SHABBIR, M. S, SIAL, -Muhammad S.S- KHANH, T. H. T., (January,09,2020) “Does informal economy impede economic growth? Evidence from an emerging economy”, www.tandfonline.com (Erişim tarihi: 01.06.2020)
- KILIÇ, R- ÖZÇELİK, Ö, (2006/12), “Küresel Bir Sorun : Kayıtdışı Ekonomi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 16
- MAVRAL, Ü., (2001), “Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye Yansımaları”, Şafak Mat. ve san. ve Tic. Ltd. Şti. yayınları, Ankara
- OKTAY, C., (2013.06), “Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele”, Asem Rapor, S:4, Ankara
- ÖĞÜT, A.,(2016) “Bilgi Çağında Yönetim”, Nobel yayınları, Ankara
- ÖZDOĞAN, O., (2019) “Endüstri 4.0 , Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşüm Anahtarı”, Pusula 37

yayımları A.Ş., İstanbul

- ROLAND, R., (1999) “Küreselleşme- Toplum Kuramı ve Küresel Kültür”, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim Sanat yayımları, Ankara
- SOCIAL SECURITY ADMINISTRATION,(2022) “Securing Today and Tomorrow understanding the Benefits”, www.ssa.gov., (erişim tarihi:20.08.2022),
- SÜNBL, M.A.,(2004) “Teknolojik Gelişmelerim Büyük Ölçekli İşletmelerdeki Endüstri İlişkileri Sistemine Etkileri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- SÜNBL, Mehmet Ali: (Temmuz-2019) “Küreselleşmenin Getirdiği Sosya-Ekonomik Sorunlar Karşısında İş Düzenleme Kurumunun Kurulması”, Prag- Imcofe Uluslararası Kongre-9’de Sunulan Bildiri, Prag-Çekya
- SÜNBL, M. A., (2010-2012), “New York Eyaletinde Alan Çalışması”, Lehman College, Üniversitesi of New York, City Bank, D Bank, Social Security Administration and United States Tax Administration, New York, USA
- SÜNBL, M. A., (2011) “New York, New Jersey, Virginia ve Washington Eyaletlerinde Alan Çalışması, University of Virginia, Walmart Mall , ABD
- SÜNBL, M. A., (Kasım.2015), “Türk Medeniyetinin Yeniden Yapılanması”, TASAM, Medeniyet İnşası Türkiye Vizyonu, Uluslararası Kongresinde Sunulan Bildiri, İstanbul
- TOGAN, S., (2002), “Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri”, TİSK Yayınları, 5-7 Nisan, Nevşehir,
- TOKOL, A., (2017), “Yeni Endüstri İlişkileri ve Gelişmeler”, Dora yayımları, Bursa
- TÜİK, (2019), “Gayri Safi Milli Hasıla Dağılımı”, www.tuik.gov.tr:(20.02.2020)
- UÇKAN HEKİM, B.-KAĞINICIOĞLU, D.- BELGİN BOYACI, N., (2019/15), “Dijital Platform Çalışanları ve Sendikalar”, Karatahta Dergisi, Türk Metal Sendikası yayımları, Ankara
- ÜLGEN, S.-ÖZTÜRK, U.,(2007-01/428) “Kayıtdışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme, AB yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri”. TÜSİAD İstanbul
- VEREN, N., (2016-Eylül) “Feto- 1966 dan 2016”, Destek yayımları, İstanbul
- Vergi Konseyi: (2011) “Kayıtlı Ekonominin Geliştirilmesi Sürecinde Kartlı Ödeme Sistemleri ile Yeni Yöntem ve Teknolojiler”, T.C Maliye Bakanlığı yay. No:274, Ankara